

Bu Sayıda

Sermaye iktidarının kapitalizm tarihi içerisinde belki de en güçlü olduğu dönemlerden birinde yaşıyoruz. Ancak yine de bu düzenin tüm o muzaffer pozlarına rağmen bize sunabildiği şey gittikçe derinleşen bir krizlerden ibaret. Kapitalizm bugün, işçi sınıfının örgütlülüğünü zayıflatıp, özgür ve eşitlikçi dünya ideallerini alt etmekle kalmamış aynı zamanda tüm dünyayı yok etme noktasına gelmiştir. Kapitalizmin krizi büyük "ihtişamıyla" toplumların üzerine çökmektedir.

Bu gidişatın tersine çevrilmesi sermayenin sınıf iktidarının "doğasını" kavramsallaştırmakta yatıyor. Sermayenin egemenliğinin, emekçilerin üzerinde mesai saatleri içinde kurduğu mekanik tahakküm ilişkisinin ötesine geçmesi hayli zaman önce başladı. Serbest zaman denen yaşamsal alanın endüstrileşmesi de artık yetmiyor. Emekçilerin kendilerine biçilen rolleri oynamaya uygun bir zihniyetle yetiştirilmeleri, sermayenin kârlılığını gözetecek koşullar yaratmaları ve bu koşulları arzular pozisyonunda olmaları da isteniyor. Bu durum, kadınların sırtına yüklenen karşılıksız bakım işleri ile başlayan ve küresel/yerel göçmen emeğini de içerecek biçimde emekçi sınıfın devamlılığını garantiye alan bir yeniden üretim sürecini gerektiriyor. Sermayenin sınıf egemenliği; Silicon Valley'in ihtiyaç duyduğu emek gücünü sağlayan ve bu sayede San Francisco'daki 40 m2 daireye binlerce dolar kira verebilen yazılım emekçileri, AVM'lerde asgari ücretle hizmet sektöründe çalışmayı kabul eden yerli işçiler ve bunlarla birlikte Gaziantep'te aylık maksimum 1.500 TL ücretle kölelik koşullarında çalışan göçmen işçiler üzerinde küresel ölçekli cinsiyetlendirilmiş bir tahakkümün eş zamanlılığıyla mümkün oluyor.

Toplumsal ilişkilerin birçok boyutunun üretimin kârlılığını artırmak için seferber edilmesinin yarattığı sorunlar kendisini emekçi sınıfların 'modern' iktisadi sömürüsü biçiminde gösterdiği gibi, kapitalizm öncesine dayanan eşitsizlikleri dönüştürerek patriyarkal ilişkilerde, ırk ayrımında ve birçok başka boyutta daha gösteriyor. Sermayenin sınıf egemenliğinin bu çok boyutluluğunu kavramaya yönelik entelektüel çabalar da elbette yeni değil. Ancak son dönemde uluslararası Marksist çevrelerde açığa çıkan ve yükselen toplumsal yeniden üretim (TYÜ) tartışmaları sınıf iktidarının bütünselliğini görmek için muazzam teorik katkılar sağlıyor.

1970'li yılların başlarından itibaren feminist yazında sıkça yer verilen toplumsal yeniden üretim kavramıyla kastedilen, insanların -özellikle de emekçilerin- gündelik yaşamlarını idame ettirme ve kuşaklar arası devamlılığın sağlanması süreçleridir. Bunlar gıda/beslenme, giyim, konut, sağlık, eğitim gibi alanları kapsar ve çeşitli kurumların (hane, devlet, piyasa, sivil toplum örgütleri) karşılıklı etkileşimleriyle gerçekleştirilir. Bunlar içinde, kapitalizm için biricik meta olan emek gücünün üretildiği ve yeniden üretildiği hanenin özel bir yeri vardır. Hane içinde kadınlar, bu biricik metayı, karşılıksız emekleri ile üretirler/yeniden üretirler. Sermaye, neredeyse tamamı kadınlar tarafından harcanan hane içindeki emek sürecinden elbette ki faydalanır. Kadınlar, artı-değerin kaynağı olan emekçileri her gün çalışmaya hazır hale getirerek hane içindeki karşılıksız emekleri ile kapitalizmin varlık koşullarını oluştururlar ve sermaye birikiminin sürekliliğini sağlarlar. Tüm bu işleri neden kadınlar yapar sorusunun yanıtını aramız gereken yer patriyarka ile sermayenin etkileşimidir. Son yıllarda feminist yazında artan bir ilgi gören TYÜ yaklaşımı, yeniden üretimi yaşamı üreten faaliyet ve kurumların tamamına genişletir. Toplumsal yeniden üretim analizini haneden, eğitim ve sağlık gibi hizmetleri -bu hizmetlerde harcanan ücretli toplumsal yeniden üretim emeğini- de kapsayacak biçimde tanımlar. Kavramın bu genişletilmiş

tanımı, kamu hizmetleriyle kadınların üretim ve yeniden üretim emeği arasındaki doğrudan ilişkiyi ortaya koyduğu ölçüde, bu hizmetlerin çoğunun meta ilişkilerine çekildiği neoliberal dönemi anlamak için önemli bir çerçeve sağlıyor. Nitekim bir yandan devletin çekildiği toplumsal yeniden üretim hizmetleri, gücü yetenlerin piyasadan satın aldığı bir metaya dönüşürken, artan işsizlik ve yoksullaşma ile hanelerin çoğunda bu işler –tekrar- kadınların sırtına yüklenmektedir. Kadını değil aileyi koruyan ve kollayan muhafazakâr politikaların güç kazanmasının bir anlamı da muhakkak ki burada aranmalıdır.

Dolayısıyla TYÜ yaklaşımı, kadın emeği sömürsünden sosyal politikalara; etnik/ırksal çatışmalardan ekolojik krize birçok alanda sınıf-toplumsal cinsiyet, sınıf-etnisite/ırk, sınıf-ekoloji gibi kavramsal ve politik ikilikleri aşar. Bizlerin bu sayıda sorduğumuz şu soruları tartışmayı mümkün kılar: Kapitalist üretim alanı ile yeniden üretim alanı arasındaki diyalektik ilişkiyi nasıl açıklayabiliriz? Kapitalist toplumlarda emek-sermaye çelişkisi diğer tahakküm alanları ile ne tür bir ilişki içerisindedir? Sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk ilişkisi nasıl kurulmakta ve yeniden üretilmektedir? Bu ilişkiler ontolojik düzeyde ve devlet dolayısıyla nasıl kurulmaktadır? TYÜ, özellikle de bugün pandemi ve iklim krizi koşullarında, anti-kapitalist mücadelenin örülmesinde ne gibi olanaklar sunmakta, dahası feminist mücadele ve kadınların kurtuluşu için hangi kapıları aralamaktadır?

Bu sayımızda *Praksis*'in kendisine biçtiği tarihsel görevler dizisi doğrultusunda TYÜ kavramı etrafında dönen tartışmaları Türkçe literatür ile buluşturmayı amaçladık. Böyle bir sayı için kolları sıvadığımızda Türkçe literatürde hak ettiği yeri yeterince bulamamış olan TYÜ bakış açısından katkılar olur mu diye kaygılanarak yola başladık. Ne güzel ki, bu coğrafyadan araştırmacıların yaptıkları teorik ve ampirik çalışmalarla, söyleşilerle ve çevirilerle birlikte başlangıçtaki kaygımız kısa zamanda canlı bir sayının heyecanına dönüştü.

Sayımızı Sedef Arat Koç'un TYÜ kavramını ve analitik çerçevesini kullanarak, Batılı gelişmiş kapitalist ülkelerdeki toplumsal, ekonomik ve siyasi krize odaklanan yazısıyla açıyoruz. Arat Koç kapitalizmin "en güçlü" ve "en başarılı" örneklerinin, pandemiyle birlikte kapitalizmin sorunlarını ve sürdürülemezliğini açıkça gösterdiğini tartışıyor. Yazar özellikle bu ülkelerde patriyarkanın ve "ırksal kapitalizmin" kalıcılığının kapitalist sistemin devamlılığı için elzem olduğuna dikkat çekiyor. Pandemi ile patlak veren krizin yeni ve "anormal" bir durum ve koşullardan ziyade, normalin bir "uzantısını" temsil ettiğini ileri sürüyor. Yazısında pandeminin yol açtığı ve özellikle kadınları etkileyen yeni toplumsal eşitsizlikler ve sorunlara değinmekle kalmıyor, bu süreçte geliştirilen, özellikle toplumsal yeniden üretime ve bakıma odaklanan sosyalist feminist vizyonlar üzerine bir tartışma yürütüyor.

Ardından Yasemin Dildar, TYÜ feminizmi şemsiyesi altında toplanan Marksist-feminist yaklaşımların eleştirel bir değerlendirmesini yapıyor. Yazısında patriyarka ve kapitalizmin ayrı sistemler olarak analiz edilmesi gerektiğini savunan Dildar, ikili ve üçlü sistem teorilerini eleştiriyor ve birleşik teoriye ihtiyaç duyulduğunu savunuyor. Bu çerçevede iki teorik probleme odaklanıyor. İlk TYÜ teorisi çerçevesinde yapılan değer tartışmasını ve ev içi emeğin Marksist değer kuramına dahil edilip edilemeyeceğini ele alıyor; sonrasında TYÜ teorisinin sınıf ve toplumsal cinsiyeti birleştirerek bu analitik ikiliği aşp aşamadığını tartışıyor. Dildar yazısında toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sermayenin yeniden üretimini diyalektik bir bütün olarak analiz etme çabasının TYÜ teorisindeki boşluklara rağmen değerli ve ufuk açıcı olduğunu savunuyor.

Gülner Acar Savran, "*Patriyarka üzerine kısa not*" başlıklı kısa yazısıyla, *Praksis*'in bu sayısında yer alan Dildar'ın kaleme aldığı "*Toplumsal Yeniden Üretim Feminizmi: Birleşik Teori Yaklaşımının Olanakları ve Sınırlılıkları*" başlıklı yazıdaki patriyarka kavramının eleştirisine bir cevap niteliğinde. Söz konusu yazı, patriyarka kavramını Savran'ın Melda Yaman ile birlikte gerçekleştirdikleri "*Kapitalizm ile Ataerkinin Kesişiminde Kadın Emeği*" (*Praksis* 52, 2020/1) başlıklı söyleşilerine dayanarak eleştiriyor. Savran, bu eleştirideki belli başlı noktalara değinerek, patriyarka kavramını kullanmanın avantajlarını bir kez daha

vurguluyor. Ona göre kavram, erkek egemenliğinin tarih içindeki, kapitalizm öncesi ve kapitalizm ile birlikte, sürekliliğini ve bu süreklilikle dolayımlanan mistifiye edilmiş farklı somut biçimleri kavramsallaştırabilmemiz açısından son derece önemli.

Funda Hülagü'nün makalesi neden günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği lehine olan politik yönelimin hem Küresel Kuzey hem de Güney'de büsbütün tersine çevrildiği sorusunu merkezine alıyor. Bahsi geçen soruya cevap vermek için toplumsal yeniden üretim krizi ve feminist devlet kuramı tartışmalarının içinden geçerek, özellikle AKP'nin değişen "cinsiyet temelli stratejik seçimlerini" okuyuculara sunuyor. Devletin politik antropolojisini yapan çalışma şiddet mağduru kadın odaklı iyileştirmelerin nasıl 2014 sonrası tersine çevrilerek anti-feminist bir tarafa savrulduğunu tartışıyor. Yazar, okuyuculara günümüzün en acil ve büyüyen krizlerinden olan kadına yönelik şiddeti anlamak için zihin açıcı teorik uğraklar sağlıyor.

Hilal Kara Toplumsal Yeniden Üretim Krizine odaklandığı çalışmasında genç işsizliği üzerinden mekan-zamana ilişkin bir tartışma yürütüyor. Bir geçiş kategorisi olarak tanımladığı genç nüfusun emek deneyimlerinden yola çıkarak, son 10 yıldır gittikçe derinleşen otoriter-muhafazakar neoliberal form içindeki toplumsal(in) yeniden üretim krizinin mekan-zamansal analizini feminist literatüre dayanarak açıklıyor. İstanbul, İzmir ve Ankara'da ikamet etmekte olan üniversite mezunu gençler ile yapılan derinlemesine mülakatlara dayalı çalışmada, Türkiye'nin son yıllarda dönüşmekte olduğu politik-ekonomik neoliberal otoriterleşme sürecinin ve muhafazakarlaşmış toplumsal cinsiyet rejiminin, özellikle genç nüfus için borçluluk-işsizlik-güvencesiz istihdam ve devlet güdümlü ailecilik ideolojisiyle şekillenen, kalıcı hale gelen, bir bekleme halini yarattığını savunuyor. Bu mekansallığın toplumsal yeniden üretim ve üretim alanlarında karşılıklı ve sonsuz bir kriz döngüsüyle şekillendiğini vurguluyor.

Çağla Ünlütürk Ulutaş sayımıza, Nancy Fraser'ın kapitalizmin farklı evrelerine farklı toplumsal yeniden üretim krizlerinin eşlik ettiği yönündeki tespitinden yararlanarak kapitalizmin değişik uğraklarına farklı bir toplumsal yeniden üretim rejiminin eşlik ettiği görüşünü savunan bir çalışma ile katkı sunuyor. Patriyarka ile kapitalizm arasında son dönemde sağlanan yeni uzlaşının esnek istihdam düzenlemeleri aracılığıyla kadınların üretici ve yeniden üretici özelliklerinden aynı anda ve ucuza yararlanmak üzerine kurulduğunu ileri sürüyor. Covid-19'la birlikte hızla yaygınlaşan esnek çalışma biçimi evden çalışma ile ortaya çıkan üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin mekansal birlikteliği temelinde, kadınların ücretli ve ücretsiz çalışma için harcadıkları toplam sürenin arttığını ve hane içindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirdiğini belirtiyor.

Sonraki çalışmada, Eda Kara göçmen emeğini toplumsal yeniden üretim perspektifinden ele alıyor. Kara, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'den Almanya'ya göç eden "misafir işçi"lerin toplumsal yeniden üretim süreçlerinin göçmen olmayan işçilere kıyasla farklı örgütlendiğini ve toplumsal üretim kapasitelerine çeşitli momentlerde el konulduğunu belirtiyor. TYÜ literatürünün üretim ve toplumsal yeniden üretim alanlarını teorik bir bütünlük içinde ele alması ve farklı emek biçimlerinin farklı toplumsal yeniden üretim süreçleri ile ilintisine eğilmesi bakımından göçmen emeğini anlamak açısından elverişli bir çerçeve sunduğu görüşünü tartışıyor. Literatürün cinsiyetlendirilmiş emek biçimlerine dair teorik çerçevesinden yola çıkarak, etnikleştirilmiş emek biçimlerine ilişkin teorik bir çerçevenin olanaklılığını soruşturuyor. Almanya'daki sermaye birikim sürecinde göçmen emeği sömürsünün önemli bir rol oynadığının altı çizilerek göçmen işçilerin toplumsal yeniden üretim kapasitesine el konusunun bu süreçteki önemi üzerinde duruyor.

Ezgi Pınar'ın eğitim ve toplumsal yeniden üretim literatürü arasındaki kavramsal köprüyü inşa etmeyi amaçladığı yazısı işgücünün yeniden üretiminde eğitimin merkezi önemine dikkat çekiyor. Geniş bir literatür taramasına dayanan yazı, eğitimi yalnızca kültürel ve ideolojik bir yeniden üretimi alanı olarak değil aynı zamanda maddi üretim ve yeniden üretim alanı olarak kavramsallaştırıyor. Özellikle

pandemiyle birlikte sekteye uğrayan eğitimin işgücünün yeniden üretimi krizine de tekabül ettiği tartışan yazar, toplumsal yeniden üretim literatürünü eğitim alanına yaptığı vurguyla teorik olarak geliştirmeyi hedefliyor.

Ayşem Sezer Şanlı ile Funda Kemahlı Garipoğlu, ortak çalışmalarında R.W Connell'in oluşturduğu "erkeklikler kuramı" ve bu kuramın içerisinde en baskın tür olarak ele alınan "hegemonik erkeklik" kavramının, yeniden üretim sürecini açıklamadaki önemine odaklanıyorlar. Connell'in, Gramsci'nin "hegemonya" kavramına odaklanarak toplumsal düzen içerisinde kadınlık ve erkeklik performanslarını/pratiklerini sorunsallaştırma biçimini ve "hegemonik erkeklik" kavramı ile yeniden üretim sürecini nasıl ele aldığını inceliyorlar. Bu bağlamda Connell'in hegemonik erkeklik kavramının hem erkeklikler arasındaki hiyerarşinin hem de toplumsal cinsiyet düzeninin toplumsal örgütlenişini ele alan bir kavram olduğunu, eşitsiz toplumsal ilişkilerin nasıl yeniden üretildiğini kavrayabilmek ve yeniden üretim sürecinde hegemonyanın yönünü tersine çevirerek eşitlikçi bir toplumsal yapı kurmanın imkânı üzerine düşünebilmek için önemli bir çerçeve sağladığını belirtiyorlar.

Dosya dışı yazıda ise İhsan Ercan Sadi kapitalist piyasa yapısında rekabet konusunu; neoklasik iktisat, Marksist tekeli kapitalizm okulu, liberal ticarileşme modeli ve Marksist klasik iktisat gibi farklı düşünce gelenekleri birbiriyle karşılaştırarak ele alıyor. Ele aldığı ilk üç geleneğin, tekel gücünün piyasa kurallarını esnetme kudreti olarak kavramsallaştırılması dolayısıyla "eksik rekabet" anlayışında ortaklaştığı, ve dolayısıyla neoklasik "tam rekabet" kuramına geçerli bir seçenek ortaya koymadığını iddia ediyor. Bunun yerine, rekabeti kapitalizmin iç doğası ve amansız bir varoluş mücadelesi olarak kavrayan Marksist gerçek rekabet kuramının, kapitalist piyasaların yapısal dinamiklerini toplumsal gerçeklikle daha uyumlu bir şekilde açıklayabildiğini öne sürüyor.

Dosyamız üç adet söyleşiyile son buluyor.

İlk olarak, Sarah Leonard'ın, Nancy Fraser'la yaptığı, 2016 yılında Dissent dergisinde yayınlanan Bakım Krizi başlıklı söyleşiyi Türkçeleştirdik. Toplumsal Yeniden Üretim yazınının temel kavramlarının ele alındığı bu söyleşide Fraser, neoliberalizmin finansal krizlerini bir bakım krizi olarak ele alıyor.

İkinci söyleşimiz, Küresel Kuzey'de ve Güney'de toplumsal yeniden üretim mücadelelerinin aldığı farklı biçimleri ele alıyor. Coşku Çelik, Olena Lyubchenko, Rhaysa Sampaio Ruas da Fonseca, Lina Nasr El Hag Ali, feminist grevlerden toprak mücadelelerine, kira grevlerinden Black Lives Matter'a yakın dönem toplumsal hareketleri birer toplumsal yeniden üretim mücadelesi örnekleri olarak değerlendirirken; toplumsal yeniden üretim yaklaşımının ırk/etnisite, toplumsal cinsiyet ve ekoloji mücadelelerini merkeze alan bir işçi sınıfı mücadelesi gündemi için önemli bir olanak sunduğunu iddia ediyor.

Son olarak, Ethemcan Turhan, çevre tarihçisi ve politik ekolojist Stefania Barca ile Barca'nın 2020'de Cambridge Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan *Toplumsal Yeniden Üretim Güçleri: Karşı Hegemonik bir Antroposen İçin Notlar* (*Forces of Reproduction: Notes For A Counter-Hegemonic Anthropocene* kitabı üzerine bir söyleşi yaptı. Söyleşide, yeniden üretim güçleri, müsterekleşme ve çevre adaleti konuları toplumsal yeniden üretim perspektifinden masaya yatırılıyor.

Sayı Editörleri: Ali Yalçın Göymen, Coşku Çelik, Ezgi Doğru, Melehat Kutun, Melda Yaman